

Globalt børnearbejde

Hvad er børnearbejde?

Hvor mange børn arbejder og med hvad?

Hvilke regler findes der for børnearbejde?

Hvilke problemer giver børnearbejde?

Hvad er årsagerne til børnearbejde?

Hvad kan man gøre for at afskaffe børnearbejde?

Kan vi i den rige verden gøre noget?

Globalt børnearbejde

Når vi taler om børnearbejde på globalt plan taler vi om et meget bredt felt af aktiviteter – lige fra danske avisbude til børneprostituerede i Thailand. Det er derfor vigtigt at gøre sig klart, hvilken type børnearbejde man snakker om, når man skal analysere årsagerne og prøve at finde frem til løsninger på problemet.

Generelt er det tale om børnearbejde, når personer under 18 år indgår i produktionen af varer, serviceydelser eller lignende. Der vil nogle gange være tale om, at børnene får løn for arbejdet, men det er langt fra altid tilfældet – f.eks. arbejder mange børn i familiens landbrug eller lille håndsværksvirksomhed uden at få penge for det.

18-års grænsen er almindeligt anerkendt over hele verden som skellet mellem børn og voksne, men i mange tilfælde skelnes også imellem børn under 15 år og unge i alderen 15-17. I den danske lovgivning er hovedreglen, at det kun er unge mellem 15 og 17, der må arbejde, mens det bortset fra nogle få tilfælde er forbudt for dem, der er under 15 år.

Der er meget stor forskel på børnearbejde fra land til land og region til region. I de rige, industrialiserede lande foregår børnearbejde mest som fritidsarbejde, hvor det altså er et supplement til skolegangen. Der er undtagelser fra dette (nogle af de mest velkendte er skoindustrien i Portugal og dele af landbruget i USA) men hovedreglen er, at børn går i skole og kun arbejder i et omfang, der ikke forhindrer skolegangen.

I de fattige ulande ser billedet helt anderledes ud. Her er børnearbejde ofte fuldtids – eller mere end fuldtids efter danske normer – og forhindrer således ofte børnenes skolegang. Børnenes arbejde skaffer sjældent penge til dem selv, idet alle indtægter direkte eller indirekte går til familien. Og arbejdet er ofte direkte skadeligt for børnenes helbred eller psyke – ud over den skade, der ligger i ikke at få en uddannelse.

Problemet er så omfattende, at det i sagens natur er en vanskelig opgave at komme bare nogenlunde rundt om det. Derfor har vi valgt at fokusere på børnearbejde i den fattige del af verden, mens situationen i Danmark og andre industrialiserede lande ikke er med.

Hvad er børnearbejde?

Begrebet børnearbejde dækker over et meget bredt felt af aktiviteter, der egentligt kun har det til fælles, at de beskæftiger personer under 18 i en eller anden form for produktion. Normalt regner man ikke lettere medhjælp i hjemmet (f.eks. rengøring, opvask og lignende) med til begrebet, idet praktisk talt alle børn i så fald skulle indgå i statistikkerne. På den anden side har særligt pigers bidrag til husholdningen i ulande ofte så stort et omfang, at det vil være urimeligt ikke at medregne det som børnearbejde.

Allerede ovenstående eksempel viser, hvor svært det kan være at nå frem til en entydig konklusion om, hvad der skal regnes som børnearbejde, og hvad der ikke skal med. Den internationale arbejdsmarkedsorganisation, ILO, har derfor i sine aktiviteter i forbindelse med børnearbejde valgt at fokusere på de former for børnearbejde, der er så alvorlige, at man i det internationale samfund er enige om, at der skal ske

en indsats for at undgå dem. Ifølge ILO's opfattelse kan det skadelige børnearbejde, der skal undgås, inddeles i tre grupper:

1. Minimumsalder

Arbejde, som udføres af børn under den fastsatte minimumsalder. Reglerne kan være forskellige fra land til land, men hovedprincippet er, at børn under 12 eller 13 år slet ikke må arbejde (undtagen som nævnt med huslige pligter og lignende), og at børn fra 12 eller 13 år til 14, 15 eller 16 år kun må udføre lettere arbejde. (Beskrevet i ILO konvention 138)

2. Skadeligt børnearbejde

Arbejde, der risikerer at skade helbredet hos de børn og unge, der har det. Selv om unge over 14, 15 eller 16 år som udgangspunkt må arbejde med de samme opgaver som voksne, så har de stadig en særlig beskyttelse, når det gælder farligt arbejde – både fordi kroppen i den alder er mere sårbar over for en række påvirkninger, men også fordi unge ofte har sværere ved at overskue konsekvenserne af handlinger og beslutninger på arbejdspladsen. I Danmark betyder det f.eks. at ungarbejdere ikke må betjene en række maskiner, som er fuldt lovlige, når voksne bruger dem. (Beskrevet i ILO-konvention 182)

3. De værste former for børnearbejde

Arbejde, som ILO betegner som de definitivt værste former for børnearbejde, hvilket bl.a. betyder slaveri, gældsslaveri, tvangsarbejde, børnesoldater, prostitution, pornografi og andre ulovlige aktiviteter (f.eks. smugling af narko). (Beskrevet i ILO-konvention 182)

Som man kan se, tager ovenstående deling af børnearbejdet udgangspunkt i indholdet i arbejdet. Man kan imidlertid også vælge at fokusere på måden arbejdet er organiseret på og de ansættelsesforhold (i bredeste forstand), der er gældende for det enkelte barn. Også her er det muligt at opdele børnearbejdet i tre grupper, der har vidt forskellige forudsætninger, og hvor problemet må angribes på vidt forskellige måder.

Forældrekontrolleret børnearbejde

Forældrekontrollerede børnearbejde er når børnene enten arbejder direkte sammen med forældrene – f.eks. i deres landbrug, i husholdningen eller lignende – eller hvor de arbejder for den samme arbejdsgiver som forældrene. I sidstnævnte tilfælde vil man ofte opleve, at børnene ikke får en selvstændig løn, men at deres arbejdskraft opfattes som et supplement til forældrenes. Denne første gruppe er langt den største blandt børnearbejderne.

"Fremmed" arbejdsgiver

Børn, der arbejder for en anden arbejdsgiver end deres forældre, men hvor de stadig bor hos forældrene. Dette er ud fra en dansk tradition den form for ansættelse, der ligner et "normalt" job mest – børnene (eller ofte deres forældre) får en løn, der direkte relaterer sig til deres arbejdsindsats.

Børnearbejdere, der ikke bor hjemme

Børn der både arbejder for en fremmed, og som heller ikke bor sammen med deres forældre. Årsagen til det sidstnævnte kan f.eks. være, at forældrene har solgt børnenes arbejdskraft til en fjernliggende arbejdsgiver, at børnene er blevet bortført fra deres familie, eller at børnene er forældreløse. Dette er f.eks. virkeligheden for mange afrikanske børn, hvis forældre er døde af AIDS. Denne gruppe af børn er særligt sårbare, idet de ikke i deres hverdag har forældrene til at varetage deres interesser. Det er derfor også blandt denne gruppe børn, at man finder de fleste og de groveste tilfælde af seksuelle overgreb.

Hvor mange børn arbejder og med hvad?

Det er selvsagt svært at lave præcise statistikker over, hvor mange børn, der arbejder på verdensplan. Dels er definitionen af børnearbejde flydende, og dels har børnearbejde en tendens til at være et "skjult" problem, som hverken regeringer eller forældre er interesserede i at sætte alt for meget fokus på.

I 2000 beregnede ILO, at der var ca. 211 millioner børnearbejdere. ILO lavede i 2000 det første globale estimat over antallet af børnearbejdere, som var baseret på det bedste talmateriale, som var tilgængeligt på det tidspunkt. Den samlede konklusion var, at i aldersgruppen fra 5 til 14 år var der ca. 211 millioner børn verden over, der var involveret i en eller anden form for økonomisk aktivitet. Af disse 211 millioner var de 186 millioner involveret i de former for børnearbejde, som det internationale samfund har forpligtet sig til at forsøge at afskaffe. Eller sagt på en anden måde: Ca. hvert femte barn i den pågældende aldersgruppe verden over havde ved årtusindeskiftet et arbejde, som var generelt anerkendt som skadeligt for dem.

I 2004 var antallet af børnearbejdere faldet til ca. 191. Der er altså sket mærkbare fremskridt på verdensplan. Den rapport, ILO udgav i 2006 (baseret på oplysninger fra 2004) med bl.a. statistik over børnearbejderen's antal, viste, at det samlede antal økonomisk aktive børn i alderen 5-14 år var faldet fra 211 til 191 millioner. Tilsvarende faldt antallet af egentlige børnearbejdere fra 186 til 166 millioner i den samme fireårsperiode.

Også for de 15-17 årige er der sket forbedringer fra 2000 til 2004. I 2000 var 141 millioner i denne aldersgruppe engageret i en eller anden form for økonomisk aktivitet – det tal var i 2004 faldet til 127 millioner. Og antallet, der var engageret i arbejde, som de ifølge de internationale regler ikke må være beskæftiget med, faldt fra 59 til 52 millioner.

Udviklingen har været endnu mere positiv, når vi kigger isoleret på de børn, der udsættes for skadeligt børnearbejde. Samlet i aldersgruppen fra 5-17 år drejede det sig i 2000 om 171 millioner børn, mens dette tal i 2004 var reduceret til 126 millioner i løbet af fire år er det altså lykkedes at udrydde mere end en fjerdedel af det skadelige børnearbejde på verdensplan.

Hvis vi ser på de definitivt værste former for børnearbejde, ansløgte ILO i 2000, at mindst 8,4 millioner børn verden over var tvunget ind i den type beskæftigelse. Ca. 2/3 af dem var beskæftiget med forskellige for-

mer for slave- og tvangsarbejde, mens næsten 2 millioner børn mentes at være tvunget til prostitution og pornografi.

I rapporten fra 2006 er dette tal ikke gjort op, men man gå ud fra (og håbe på), at der også er sket et fald i antallet af børn, der arbejder indenfor disse sektorer.

Børnearbejdet er spredt ud over mange forskellige erhverv. Typisk er det dog sektorer, hvor der er stor efterspørgsel efter billig, ufaglært arbejdskraft, der beskæftiger flest børn. Samtidig er det først og fremmest den del af samfundet, der kan betegnes som den uformelle økonomi, der har det største forbrug af børnearbejdere.

Den uformelle sektor består f.eks. af små håndværkere og hjemmeproducenter, der fungerer som underleverandører for større firmaer i den formelle økonomi, og som ofte ikke er underlagt de samme regler og/eller kontrol, som den formelle del af arbejdsmarkedet. Det er derfor langt vanskeligere at udrydde børnearbejdet i den uformelle end i den formelle sektor.

Der er flest børnearbejdere i landsbrugssektoren

Den sektor, der beskæftiger flest børn, er landbruget. Det er ikke overraskende, eftersom flertallet af verdens fattige arbejder her. Langt de fleste børn er beskæftiget hos forældrene på små familiebrug, og det er et af de områder, hvor der er en flydende overgang mellem at tage del i familiens naturlige aktiviteter og dermed lære færdigheder, som man kan bruge som voksen, og så egentligt og skadeligt børnearbejde. Det er dog kendetegnende, at mange børnearbejdere indenfor landbruget arbejder i et omfang, der umuliggør skolegang.

I plantagerne bliver børn udsat for sprøjtegifte

Der arbejder også mange børn på store plantager verden over – ikke mindst i Latinamerika og USA. De arbejder typisk sammen med deres forældre og registreres derfor ikke som arbejdere, idet deres arbejde indgår i forældrenes akkord. Sprøjtegifte og andre kemikalier er et stort problem for denne gruppe børn.

Fiskeri

Også fiskeriet beskæftiger mange børn verden over, og forholdene er her meget sammenlignelige med landbruget – det er i de fleste tilfælde forældrene, der får et lille udkomme som selvstændige fiskere, og hvor børnene er nødt til at hjælpe til i familieaktiviteterne. Særligt i Sydøstasien er der dog også mange eksempler på børn, der arbejder under slave-lignende forhold for fremmede arbejdsgivere indenfor fiskeindustrien.

Gadebørn

Gadebørn udgør en særlig - og en særlig udsat - gruppe blandt børnearbejderne. De er typisk selvbeskæftigede, hvilket betyder, at de forsøger at tjene penge ved at udføre serviceydelser (fra vask af bilruder til prostitution) eller ved at sælge alle mulige småting. Indtægterne fra disse aktiviteter suppleres ofte med småkriminalitet.

De fleste gadebørn bor sammen med deres forældre, men en betydelig gruppe lever hele deres liv på gaderne og er således døgnet rundt i risiko for fremmede voksnes overgreb. Gadebørn er især et problem i storbyerne i verdens fattige lande, men mange byer i f.eks. Vesteuropa har også oplevet en stigning i antallet siden de kommunistiske regimers sammenbrud i Østeuropa.

Børnearbejde er mest udbredt uden for de store fabrikker

Børnearbejdere i fremstillings erhvervene er nogle af dem, der har fået mest opmærksomhed i de senere år. F.eks. er det et åbenlyst eksempel på verdens ulige fordeling af goderne, når fodbolde til store sportsbegivenheder viser sig i væsentlig grad at være fremstillet af børn i bl.a. Pakistan.

De fleste børn i fremstillings erhvervene arbejder imidlertid med produkter, der afsættes på det lokale eller nationale marked. Det er typisk varer som tøj, sko, glas, fyrværkeri, legetøj, teglsten mv. Børnene er sjældent beskæftiget på de store fabrikker, der lægger navn til varerne – i stedet arbejder de for underleverandører eller underleverandørernes underleverandører. Et stigende antal arbejder hjemme på akkordbasis, hvor de f.eks. fremstiller tændstikker for en bestemt pris pr. 1.000 stk.

Geografisk er det især i Asien, at børn er beskæftiget i fremstillings erhverv – typisk i lande som Indien, Pakistan, Indonesien, Filippinerne og Thailand. Men også i Europa er fænomenet kendt, og der er således gentagne gange konstateret udbredte problemer med børnearbejde i produktionen af sko i flere sydeuropæiske lande.

Turistindustrien

Også i turistindustrien er der beskæftiget mange børn verden over – faktisk regner ILO med at 10-15 procent af samtlige ansatte i turistindustrien er børnearbejdere. Lønningerne er ofte ekstremt lave, idet børnenes indkomst baseres på drikkepenge fra kunderne, hvilket placerer børnene i en meget sårbar position i forhold til arbejdsgiver og/eller kunder. For mange børn bliver arbejdet i turistindustrien derfor det første skridt på vejen til prostitution.

Tjenestefolk

Mange børn arbejder i husholdningerne – de fleste i deres forældres, men et betydeligt antal i andres. Eftersom der i de fleste lande er tradition for, at tjenestefolk bor hos deres arbejdsgiver, mister børnearbejdere i husholdningssektoren som oftest den daglige kontakt med deres forældre og placeres som følge deraf i en sårbar position.

Børnene i denne sektor er ofte nogle af de mest usynlige, og mange lande betragter fortsat ikke private husholdninger som en del af arbejdsmarkedet, hvorfor de gældende regler ikke anvendes på dette område. Endelig er husholdningssektoren et af de områder, der beskæftiger flest børnetvangsarbejdere eller børneslaver, der ofte sælges på tværs af landegrænser. Børnearbejde i fremmede husholdninger er især udbredt i Latinamerika.

Bygnings- og minesektoren

Bygnings- og minesektorerne står for en forholdsvis lille del af det samlede børnearbejde på verdensplan, men til gengæld er de børn, der er beskæftiget indenfor disse områder, nogle af de mest udsatte. Det tunge arbejde giver dem ofte varige skader, og de minegange, der er for snævre for voksne, udvikler sig ofte til rene dødsfælder.

Slaveri, tvangsarbejde, prostitution, væbnede konflikter, kriminalitet mv.

Endelig er der de børn, der er beskæftiget indenfor, hvad ILO kalder de definitivt værste former for børnearbejde – slaveri, tvangsarbejde, prostitution, væbnede konflikter, organiseret kriminalitet mv. De er spredt ud over så godt som hele verden, og denne type aktiviteter er netop ofte kendetegnet ved deres grænseoverskridende karakter. Et stigende problem er f.eks. salg af unge piger fra forskellige fattige lande til bordeller i Vesteuropa.

Slaveri og tvangsarbejde hænger ofte sammen med, at børnenes forældre er havnet i en gældsfælde, hvor de ikke engang har mulighed for at betale renterne på deres gæld, der således bare bliver større og større. Særligt i Indien og Pakistan er det et udbredt problem, at gæld nedarves i generation efter generation, således at børnene helt fra deres fødsel er fuldstændig i lommen på den arbejdsgiver, der i første omgang har lånt pengene ud.

Hvilke regler findes der for børnearbejde?

I de sidste 10-15 år er der i det internationale samfund opstået en stigende erkendelse af, at børnearbejde er et stort og ødelæggende problem, som man både på regeringsniveau og internationalt er nødt til at gøre noget ved. I den samme periode har vi derfor oplevet vedtagelsen af en række nye internationale regler og igangsættelsen af en række konkrete initiativer på området.

FN's konvention om barnets rettigheder

Et af de mest skelsættende dokumenter er FN's konvention om barnets rettigheder, der blev vedtaget i 1989. Siden da har så godt som alle verdens lande skrevet under på den, og man kan derfor med god ret kalde den "børnenes internationale grundlov". I FN-konventionen, der definerer alle personer under 18 år som børn, står der følgende i artikel 32 om børnearbejde:

"Deltagerstaterne anerkender barnets ret til beskyttelse mod økonomisk udnyttelse og mod at skulle udføre arbejde, som kan være farligt, gribe ind i barnets uddannelse, eller skade barnets sundhed eller dets fysiske, psykiske, åndelige, moralske eller sociale udvikling."

Videre i artiklen står der, at deltagerstaterne bl.a. forpligter sig til at fastsætte en minimumsalder for adgang til beskæftigelse og til at fastsætte straf og sanktioner, der kan sikre, at de nationale regler til at undgå skadeligt børnearbejde faktisk bliver overholdt.

Der er således ingen tvivl om, at det internationale samfund forstår

som FN og FN's medlemsstater både har konstateret, at børnearbejde i vidt omfang er skadeligt for børn, og at der påhviler alle en forpligtelse til at bekæmpe det. Dette blev yderligere understreget på FN's sociale topmøde i København i 1995, hvor man i slutterklæringen slog fast, at udryddelsen af børnearbejde er et af nøgleelementerne i en socialt bæredygtig udvikling på globalt plan.

ILO's konventioner 138 og 182 om børnearbejde

FN's internationale arbejdsmarkedsorganisation, ILO, har også beskæftiget sig med børnearbejde i flere år – ja, faktisk lige siden sin start i 1919. I 1973 vedtog man ILO-konvention nr. 138, der handler om minimumsalder for beskæftigelse. Det er i denne konvention, at de nedre aldersgrænser for arbejde generelt og for lettere arbejde er fastsat.

Som et supplement til denne konvention blev ILO-konvention nr. 182 vedtaget i 1999. Denne konvention omhandler de værste former for børnearbejde, som de lande, der underskriver konventionen, forpligter sig til at modarbejde med alle midler. Disse værste former for børnearbejde omfatter dels de definitivt værste former for børnearbejde, som er beskrevet direkte i konventionen, og dels børnearbejde, der er skadeligt for børnene. Sådanne skadelige former for børnearbejde forpligter de underskrivende stater sig til selv at definere og identificere.

Det er en generel svaghed ved ILO-konventionerne, at det langt fra er alle lande, der underskriver dem, men børnearbejdskonventionerne er trods alt nogle af dem, som flest har forpligtet sig til at overholde. I 2007 er der 141 lande, som har underskrevet ILO-konvention 138, mens hele 156 lande har underskrevet nr. 182. Det er altså et meget stort flertal af verdens lande, der nu har forpligtet sig til at arbejde aktivt for en afskaffelse af børnearbejdet.

IPEC, ILO's særlige program til afskaffelse af børnearbejde

ILO har også siden 1992 drevet et egentligt program, der har til formål at udrydde børnearbejde. Det officielle navn er International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), og programmet har til formål at udvikle og drive konkrete projekter, som modvirker børnearbejde og giver de pågældende børn alternativer til arbejdet.

I 2007 er mere end 100 lande involveret i programmet, hvoraf ca. 30 er donorlande, som altså giver midler til projekterne, mens ca. 85 lande (primært ulande) har oprettet nationale programmer til at bekæmpe børnearbejde indenfor deres egne grænser.

Hvilke problemer giver børnearbejde?

Når vi taler om børnearbejde, fokuserer vi ofte på de problemer, det medfører for de involverede børn. Dette er ganske naturligt, eftersom det selvsagt er dem, der bærer de tungeste konsekvenser. Men børnearbejde medfører også problemer for børnenes familier og de samfund, de lever i.

Fysiske konsekvenser for børnene

Hvis vi først ser på konsekvenserne for børnene, så bliver det hurtigt

klart, at følgevirkningerne af børnearbejdet er både mange og alvorlige. Mange former for børnearbejde påvirker således børnenes helbred i en negativ retning. Det er kendetegnende, at skaderne er større, jo yngre børnearbejderne er – både fordi de små børns kroppe er mere skrøbelige, men også fordi yngre børn ikke er i stand til at vurdere risikoen ved det arbejde, de udfører.

Mange børn i f.eks. fremstillingserhverv, landbrug og mineindustri får skader på lemmer og knogler, fordi arbejdet er tungt og hårdt. Det kan både dreje sig om pludseligt opståede skader som brækkede arme eller ben, men endnu oftere er der tale om nedslidningsskader, hvor kroniske problemer med f.eks. ryg, skuldre og fingre starter i en meget tidlig alder.

Kemikalier er med til at gøre livet farligt for børn, som arbejder på plantager og er involveret i fremstilling af fyrværkeri og tændstikker. Og forbrændinger er udbredte blandt børn i glasindustrien, der i øvrigt også ofte får leukæmi pga. den intense strålevarme.

Der findes ikke statistikker over antallet af skader blandt børnearbejderne på globalt plan, men alle tilgængelige statistikker fra enkelte lande viser, at problemets omfang næppe kan overvurderes. På verdensplan skal antallet af varigt skadede børnearbejdere formentlig tælles i millioner hvert år og antallet af dræbte i tusinder. Og samtidig viser statistikkerne, at børn løber en langt større risiko end voksne, når de arbejder. Det skyldes både børns manglende evne til at se risiciene ved deres arbejde, men det skyldes også, at børn i ekstreme tilfælde er beskæftiget med arbejdsprocesser, der er så farlige, at arbejdsgiverne ikke kan få voksne til at påtage sig dem. Det er svært for fattige voksne at sige nej til et tilbudt arbejde, uanset hvor farligt det er – men det er som oftest umuligt for børn.

Psykiske konsekvenser for børnene

Børnearbejdet medfører imidlertid ikke kun fysiske og dermed relativt synlige skader. De psykologiske følgevirkninger er ofte også store. Det er klart, at dette i særlig grad gør sig gældende for de børn, der er beskæftiget med det definitivt værste børnearbejde. Det er f.eks. næsten umuligt for børneprostituerede at få en normal voksentilværelse – selv om de skulle blive tilbudt psykologisk hjælp, hvilket de i sagens natur kun sjældent gør. På samme vis er børnesoldater ofte skadede for livet, og børneslaver, der bliver bortført fra deres familier – ofte for at arbejde i et andet land – har heller ikke store chancer for at blive harmoniske voksne.

Andre og mindre ekstreme, men til gengæld mere udbredte former for børnearbejde kan imidlertid også have negative langtidseffekter på psyken. Det er f.eks. almindeligt anerkendt i den pædagogiske videnskab, at børn har brug for frirum, hvor de kan lege med andre børn, for at få den bedst mulige socialisering og dermed start på voksenlivet. Det er imidlertid sjældent, at børnearbejdet giver plads til sådanne aktiviteter, eftersom det for det meste optager al den tid, som børnene har til rådighed.

Oplæring i forældrenes traditionelle landbrug ved at passe dyr sammen med de andre jævnaldrende børn fra landsbyen af barnet vil blive opfat-

tet som en blanding mellem leg og arbejde, og at den type aktivitet derfor ikke i sig selv er skadelig. Men det er lige så klart, at en 12-14 timers arbejdsdag syv dage om ugen i et mørkt og indelukket lokale med at væve tæpper eller fremstille knapper ikke er fremmede for barnets udvikling.

Uddannelsesmæssige konsekvenser af børnearbejde

En anden alvorlig konsekvens af børnearbejdet er, at det ofte fører til manglende uddannelse. I nogle tilfælde fylder arbejdet så meget i børnenes hverdag, at der kun bliver lidt tid til overs til skolen, men endnu oftere er børnearbejderne nødt til helt at opgive skolen, fordi arbejdet tager alt deres tid. Det er i særlig grad piger, der aldrig får blot den mest grundlæggende skolegang – typisk fordi de i en meget tidlig alder skal overtage mange og meget tidskrævende opgaver i den hjemlige husholdning.

Der er ingen tvivl om, at uddannelse er den vigtigste nøgle til at klare sig godt som voksen – uanset om man bor og lever i et fattigt eller rigt land. Børn, der på grund af deres arbejde ikke har fået en uddannelse, har derfor meget få chancer for at få et godt job som voksne, og vil derfor ofte tilhøre de fattigste dele af samfundet. Det betyder igen, at deres børn tvinges til at arbejde for at få familiens økonomi til at hænge sammen. På den måde bliver børnearbejdet og den manglende skolegang en ond spiral, der ”arves” fra generation til generation i de samme familier.

Dermed står det også klart, at det kun sjældent er i familiernes langsigtede interesse at lade børnene arbejde så meget, at det forhindrer skolegang, idet det efter al sandsynlighed vil fastholde familien i en fattigdomsfælde mange år frem i tiden. Det er de fleste forældre – også i den fattige del af verden – godt klar over, men for det meste har de simpelthen ikke de nødvendige ressourcer og muligheder for at tænke langsigtet. Hvis maden slipper op, er man nødt til at begynde at spise af såsæden – også selv om man udmærket er klar over, at det vil medføre endnu større problemer til næste år. Og hvis familien ikke har penge til de mest livsnødvendige ting, er alle – også børnene – nødt til at bidrage med det, de kan. Også selv om det betyder, at børnene aldrig får den uddannelse, der kunne have fået dem ud af fattigdommen.

Samfundsmæssige konsekvenser af børnearbejde

Endelig er børnearbejdet også et problem for de lande, hvor det er meget udbredt.

Igen må man skelne imellem kort og langt sigt, idet fristelsen til at se igennem fingre med billige børnearbejdere, der kan tiltrække produktion og dermed økonomisk vækst til et fattigt land eller region, kan være næsten uimodståelig. Men for samfundet gælder det samme som for forældrene – at på langt sigt vil den manglende uddannelse forhindre udvikling og økonomisk fremgang.

Endelig skal man heller ikke være blind for, at børnearbejdets negative virkninger på helbredet både er og bliver en væsentlig økonomisk belastning på sundhedsvæsenet i de lande, hvor problemet er mest udbredt. Den helbredsmæssige tilstand blandt den voksne befolkning bliver mærkbart forringet, hvis børnearbejde er almindeligt forekommen-

de, og dermed mister man både produktion og får væsentlige merudgifter i sundhedssystemet.

Der er altså samlet set ikke nogen tvivl om, at de fleste former for børnearbejde er skadelige for både børnene, deres familier og de samfund, de lever i. Når det alligevel stadig er så udbredt, som det er, så skyldes det først og fremmest, at ingen af de involverede parter har mulighed for at tænke langsigtet.

Hvad er årsagerne til børnearbejde?

Fattigdom

Der er ingen tvivl om, at børnearbejde hænger tæt sammen med fattigdom, og at netop fattigdom er den vigtigste årsag til børnearbejde. Det generelle billede er, at jo fattigere et land er, desto mere børnearbejde findes der i landet. Og jo fattigere en familie er, desto større risiko er der for, at børnene i familien arbejder.

At det forholder sig sådan er ikke overraskende. Næsten alle forældre vil vælge at lade deres børn gå i skole og få en uddannelse frem for at arbejde, hvis de har et reelt valg. Men det er der desværre millioner af forældre, der ikke har. F.eks. oplever mange voksne med akkordarbejde indenfor landbrug, teglproduktion og lignende i verdens fattige lande, at akkorden er umulig at få en bare minimal løn ud af, hvis det kun er dem selv, der arbejder. Systemet er simpelthen lagt an på, at det er hele familien – inklusiv børn – der arbejder fuldtids.

I mange fattige lande bliver familierne dobbelt hårdt ramt økonomisk, hvis de vælger at lade deres børn gå i skole frem for at arbejde. Dels mister de selvfølgelig den indkomst, som børnene får for deres arbejde. Men ofte skal der også betales for skolegangen – eller i hvert fald for bøger, skoleuniform osv. Det er ofte umuligt for familierne, og det reelle valg står derfor imellem at lade børnene arbejde eller at lade dem passe sig selv i løbet af dagen, fordi der under alle omstændigheder ikke er råd til at sende dem i skole. I den situation er det ikke mærkeligt, at arbejde ses som det mindst ringe alternativ for børnene.

Ekstrem fattigdom

Nogle af de værste former for børnearbejde – f.eks. slaveri og tvangsarbejde – skyldes ekstrem fattigdom hos familien. Det sker, at børneslaver bliver kidnappet fra deres forældre, men det mest almindelige er, at forældrene tvinges til at "sælge" deres børn til fremmede arbejdsgivere, fordi de står med en gæld, som de ikke kan betale.

I stedet for en løbende indkomst fra børnene modtager de et beløb én gang for alle, men dermed fraskriver de sig også ofte retten til at bevare kontakten til deres børn. Ofte vil melleghandlerne sige til forældrene, at deres børn vil komme i lære, og at de dermed vil få et håndværk, som kan give dem en bedre fremtid. Og forældrene vil ofte vælge at tro på disse forsikringer, fordi de mister al kontakt med barnet. Men realiteten er, at den slags handler næsten altid ender i slavelignende forhold for barnet, hvor mange også bliver udsat for seksuelle og andre former for overgreb.

Fattige samfund

På samme måde som familiens er samfundets fattigdom også en væsentlig årsag til udbredt børnearbejde. Et fattigt land har svært ved at gøre op med udenlandske firmaers brug af børnearbejdere, fordi behovet for produktion og indtjening af fremmed valuta er så skrigende stort, og fordi man ved, at hvis man selv gør en indsats mod børnearbejdet, så flytter virksomheden efter al sandsynlighed blot sin produktion til et andet udviklingsland, der tager lettere på reglerne. Det er det, der kaldes social dumping.

Fattige samfund må naturligvis også overveje, hvad de skal stille op med de mange børn, der arbejder, hvis de afskaffer børnearbejdet. Det naturlige svar er selvfølgelig, at de skal gå i skole, men skolegang koster penge – ikke kun for familierne, men også for samfundet. Og samtidig er man nødt til at overveje, hvad der vil ske med de familier, der har arbejdende børn, hvis børnene holder op med at arbejde. Vil deres fattigdom blive endnu dybere og mere ubærlig? Og risikerer man måske ligefrem, at fattigdomsproblemer som sult, underernæring, manglende sygdomsbehandling osv. bliver værre?

Det er ikke usædvanligt, at børnenes status i familien bliver forværret, hvis de holder op med at arbejde. Fra at være aktiver, der bidrager til familiens forsørgelse, bliver de pludselig reduceret til udgifter, der er en belastning for en stram økonomi. Også her er samfundet nødt til at sætte ind, hvis ikke afskaffelsen af børnearbejde skal medføre negative konsekvenser for i hvert fald nogle af børnene.

Uddannelse er vejen ud af fattigdom

Der er altså ingen tvivl om, at fattigdom er den vigtigste enkeltårsag til børnearbejde. Det er imidlertid ikke den eneste. Manglende muligheder for skolegang og uddannelse er også en vigtig faktor. Man kan selvfølgelig argumentere for, at manglende uddannelsesmuligheder hænger sammen med samfundets fattigdom, men selvom denne sammenhæng i et vist omfang eksisterer, er den ikke entydig. Der er f.eks. meget fattige delstater i Indien, hvor næsten alle børn får en grundskoleuddannelse, mens der tilsvarende er andre og væsentligt mere velstående provinser, hvor mange børn aldrig kommer i gang med skolegangen. Årsagen til dette er forskellen i politisk vilje i samfundet. Selv meget fattige lande og samfund er i stand til at give deres børn en grundlæggende uddannelse – hvis de vælger at prioritere det.

Det er også kendetegnende, at den blotte tilstedeværelse af uddannelsesmuligheder er med til at nedbringe antallet af børnearbejdere – selv i de fattigste samfund. Hvis en fattig familie står med valget mellem at lade et barn arbejde eller at lade barnet gå i skole, så vil de – hvis der overhovedet er mulighed for det – som oftest lade barnet gå i skole. Men hvis der ikke findes nogen skole i lokalområdet, og valget derfor står mellem at lade barnet arbejde eller ikke lave noget, så vælger de fleste naturligt nok arbejdet. Derfor er tilbuddet om skolegang så afgørende i kampen mod børnearbejde.

Traditioner og kultur

Man må heller ikke glemme traditioner og kultur, når man laver over-

sigten over de væsentligste årsager til børnearbejde. Der findes ikke nogle samfund på jorden, hvor der er tradition for at lade børn arbejde så meget, at de tager varig skade af det. Men der findes mange samfund, hvor oplæringen af børn til at indtage deres plads i voksenlivet ikke finder sted i formelle uddannelser, men gennem deltagelse i de voksnes arbejdsfunktioner. Og fra denne type oplæring, der er helt naturlig og i barnets interesse, til egentligt børnearbejde, der er nedslidende og ødelæggende, er der en meget glidende overgang, som det ofte vil være umuligt for forældrene at se, før efter det er for sent.

Man skal i den forbindelse heller ikke glemme, at langt de fleste forældre til børnearbejdere selv mangler alle former for uddannelse, og at de ofte selv har en fortid som børnearbejdere. Det gør det selvsagt ofte vanskeligt for dem at se den fulde værdi af uddannelse og den risiko, der er forbundet med børnearbejdet.

Endelig er det også vigtigt at have øje for, at opfattelsen af børn i mange udviklingslande er anderledes end i Danmark. Børn betragtes i et vist omfang som en ressource, som det gælder om at udnytte optimalt, og derfor vil man ofte opleve, at også meget af det hjemlige arbejde overlades til børnene, selv om de voksne familiemedlemmer måske i virkeligheden har tid og overskud til at klare det selv.

Børn placeres simpelthen som oftest nederst i hierarkiet i familien, og derfor overlades det meste og det dårligste arbejde i familien til dem.

Hvad kan man gøre for at afskaffe børnearbejde?

Som man kan se af ovenstående afsnit, er årsagerne til børnearbejde mange og komplicerede. Det siger derfor også sig selv, at der ikke findes lette og hurtige løsninger på problemet. Imidlertid viser det sig nu, at den indsats, der især er blevet sat i gang i de seneste ti år, begynder at vise positive resultater. Antallet af børnearbejdere på verdensplan er faldende, og det er især det skadelige børnearbejde, der er blevet mindre af.

Billedet er imidlertid ikke entydigt fra verdensdel til verdensdel.

Latinamerika er de seneste års solstrålehistorie med et fald i antallet af børnearbejdere på mere end 2/3 i perioden fra 2000 til 2004. I den samme periode skete der imidlertid ikke noget fald af betydning i Afrika syd for Sahara.

Årsagerne til denne meget forskellige udvikling er mange, men der i hvert fald to konklusioner, som forekommer at være betydningsfulde.

1. Den politiske vilje er altafgørende

Den politiske vilje i det enkelte land er helt afgørende for succes med at afskaffe børnearbejdet. Uanset hvor meget de internationale organisationer og det internationale samfund presser på, så er det i sidste ende det enkelte land, der har redskaberne til for alvor at gøre en forskel.

I Latinamerika er der i næsten alle lande i de senere år opstået enighed om, at børnearbejde er ødelæggende – ikke alene for børnenes, men for samfundets fremtid. Og derfor har indsatsen stået højt på den

politiske dagsorden.

2. Naturkatastrofer og epidemier betyder mere børnearbejde
I de fleste lande i Afrika syd for Sahara har man ikke set den samme erkendelse bide sig fast, og derfor er indsatsen i dette område fortsat for det meste begrænset til afgrænsede og udefra iværksatte projekter.

Børnearbejde har en tæt forbindelse til humanitære katastrofer. AIDS/HIV-epidemien i det sydlige Afrika har skabt millioner af forældreløse børn, og disse børn er i sagens natur langt mere udsatte end andre, når det handler om børnearbejde.

Samtidig optager epidemien så mange ressourcer i mange samfund, at det er svært at finde de nødvendige midler til en generel indsats mod børnearbejde. Den samme tendens til, at humanitære katastrofer i sig selv kan være med til at skabe flere børnearbejdere, er i øvrigt blevet konstateret i kølvandet på tsunamien i Sydøstasien og jordskælvet i Pakistan.

ILO's mål er at afskaffe børnearbejde inden 2016

Vi har altså en temmelig nøjagtig viden om, hvad der virker i forhold til at afskaffe børnearbejdet. Derfor har ILO også valgt at opstille en meget ambitiøs målsætning om, at alle former for skadeligt børnearbejde skal være afskaffet over hele kloden i 2016. Det vigtigste redskab til at nå dette mål er nationale handleplaner, som man opfordrer alle verdens lande til at vedtage senest i 2008.

Men selv om udviklingen er vendt i en positiv retning i de seneste år, er der ingen garanti for, at det vil fortsætte.

Ekstrem fattigdom og humanitære katastrofer kan igen tvinge børn i lande og regioner tilbage på arbejdsmarkedet. Og hvis den politiske vilje og forståelse af problemets omfang og konsekvenser svækkes eller helt forsvinder, kan fremskridtene hurtigt forsvinde igen. Der er derfor al mulig grund til at holde dampen oppe i den globale indsats mod børnearbejdet.

Mulige strategier

Man kan grundlæggende vælge to strategier for indsatsen:

Man kan forsøge at tage fat i årsagerne til børnearbejdet og fjerne eller reducere disse.

eller

Man kan se på de negative følger af børnearbejdet og forsøge at minimere eller helt fjerne dem.

Instinktivt vil de fleste nok sige, at det første alternativ er at foretrække – det er jo bedre at forebygge end at behandle – men hvis indsatsen kun koncentrerer sig her, betyder det samtidig, at de millioner af børn, der allerede arbejder i dag, ikke får en chance for at bedre liv.

Svaret må derfor være, at det ikke er et enten/eller men et både/og. Vi skal både arbejde for at fjerne de grundlæggende årsager til børnearbejdet, men samtidig må vi også forsøge at gøre noget for de børn, der alle-

rede i dag arbejder.

Fattigdom er den mest betydningsfulde årsag til, at der overhovedet findes børnearbejde. Bekæmpelse af børnearbejde hænger altså tæt sammen med bekæmpelse af fattigdom. Det er derfor oplagt, at børnearbejde indgår som en faktor og et element i den bistandspolitik, der føres af både enkeltlande og internationale organisationer.

Nogle gode tiltag virker mod hensigten

Eftersom så godt som al bistandspolitik har en udjævning af de ekstreme økonomiske forskelle i verden som sit endemål, kunne man forledes til at tro, at så godt som al bistandspolitik også gavner i kampen mod børnearbejde. Så enkelt er det imidlertid ikke.

F.eks. er det ikke usædvanligt, at bistandsprogrammer, der skal styrke erhvervsudviklingen i et udviklingsland, medfører mere og ikke mindre børnearbejde.

Hvis programmet f.eks. har særligt til formål at give kvinder bedre beskæftigelsesmuligheder, så er der en overhængende risiko for, at det ikke kun er kvinder, men også piger, der kommer i arbejde – særligt hvis ikke der findes tilbud om skolegang i området.

Børnearbejdet skal med i bistandsstrategierne

Det er derfor afgørende, at børns og unges forhold – og herunder ikke mindst afskaffelse af børnearbejde – tænkes med ind i alle bistandsstrategier som en selvstændig og vigtig faktor. Ikke kun i forbindelse med særlige programmer, der har til formål at udrydde børnearbejdet. Men i lige så høj grad i forbindelse med alle andre programmer, hvor man må spørge inden man går i gang: Vil dette program gavne eller skade børnene i det pågældende område?

Adgang til uddannelse

I forhold til den konkrete indsats er det klart, at uddannelsesprogrammer må prioriteres meget højt. Alene muligheden for uddannelse er med til at nedbringe antallet af børnearbejde, og målsætningen om, at alle børn skal have tilbudt en grundlæggende skolegang, må og skal derfor opfyldes.

Adgangen til skolegang er imidlertid ikke nok – det skal også sikres, at der ikke er økonomiske barrierer, der afholder forældre fra at sende deres børn i skole. Det må således sikres, at skolebøger, skoleuniformer og lignende er gratis for alle.

Et af de største problemer ved at sende børn i skole i stedet for at lade dem arbejde, er det indkomstab, som familien typisk vil få, når børnene ikke længere arbejder. Enkelte steder har man forsøgt at kompensere for dette ved simpelthen at udbetale et beløb til de forældre, der vælger at sende deres børn i skole, men dels er denne løsning dyr, hvis den skal bruges generelt, og dels kan det hurtigt komme til at virke uretfærdigt overfor de forældre, der for egen regning allerede har valgt at prioritere børnenes uddannelse.

Både skolegang og arbejde – i en periode

Der kan – i hvert fald i en overgangsperiode – være behov for at arbejde med kombinationsmodeller, hvor børnene stadig arbejder, men hvor omfanget af arbejdet skæres ned, og hvor det kombineres med uddannelse.

Man kan sagtens argumentere for, at i en ideel verden burde ingen børn tvinges til at arbejde, men i virkelighedens verden er vi nødt til at gå på kompromis engang imellem. Og halvt arbejde plus halv skolegang er bedre end fuldt arbejde og nul skolegang.

Når vi taler om programmer med det formål at udrydde børnearbejdet, er det vigtigt, at programmerne ikke kun bliver en opgave for de rige donor-lande, der sætter dem i gang. Modtager-landene skal også være med og have ejerskab til programmerne. Det er afgørende, at der både stilles krav til modtagerlandene om at de selv satser på den primære uddannelse, og at der samtidig arbejdes så langsigtet, at modtagerlandet kan se det langsigtede positive perspektiv i at afskaffe eller reducere børnearbejdet.

Det er kendetegnende, at langt de fleste lande igennem flere årtier har haft forholdsvis restriktive regler mod børnearbejde, men at indsatsen for at håndhæve disse regler generelt er lemfældig. Det illustrerer, at viljen i det pågældende land er nødt til at være til stede, før man for alvor kan gøre noget ved problemet.

Hvad gør vi ved de nuværende børnearbejdere?

I forhold til de børnearbejdere, der allerede er i dag, vil der ofte være behov for at kombinere uddannelsesprogrammerne med sundhedsprogrammer. Helbredsskader som følge af børnearbejdet er i mange tilfælde så alvorlige, at de i sig selv kan være med til at ødelægge barnets voksentilværelse. Det gælder fysiske skader, men der er et lige så åbenlyst behov for psykologisk hjælp til børneprostituerede, børnesoldater osv.

Endelig må man også generelt indtænke barnets øvrige situation i hjælpeprogrammerne. Det er f.eks. oplagt, at man kun vanskeligt vil kunne hjælpe gadebørn ved at sende dem i skole, hvis ikke man også tager fat på deres basale behov som bolig, mad, tøj osv. Man er kort sagt nødt til at se på hele tilværelsen for de børn, man gerne vil hjælpe. Arbejdet udgør ofte det største enkeltproblem i deres tilværelse, men det er tæt forbundet med andre elementer som familiens økonomiske situation, helbredstilstand osv.

Kan vi i den rige verden gøre noget?

Selvfølgelig! Man kan ikke redde alle børnearbejdere i hele verden fra i dag til i morgen, men man kan være med til at gøre problemet mindre frem for større.

Der er allerede en lang række NGO'er både i den rige og den fattige del af verden, der bekæmper børnearbejde aktivt. Nogle af dem er baserede på nuværende og tidligere børnearbejdere, der selv prøver at forbedre vilkårene, mens andre bygger på faglige organisationer, der ser det som deres formål at forbedre vilkårene ikke kun for de voksne, der arbejder, men også for børnene. Sådanne organisationer i ulandene har selvsagt brug for støtte – både økonomisk støtte men i høj grad også politisk og moralsk.

Mange steder er de upopulære hos de lokale myndigheder – måske fordi myndighederne er bestukket af de arbejdsgivere, der beskæftiger børn, måske fordi myndighederne ikke bryder sig om, at der kommer negativ opmærksomhed på deres region. Men internationalt samarbejde og dermed international opmærksomhed gør det sværere for myndighederne at genere eller ødelægge organisationernes aktiviteter.

En række organisationer driver f.eks. skoler, hvor tidligere børnearbejdere får den uddannelse, de ellers ikke ville få tilbudt, og hvor man samtidig arbejder for at forbedre forældrenes arbejdsvilkår og indkomstmuligheder, så den manglende indkomst fra deres børn ikke betyder økonomisk ruin for familien.

Sådanne private projekter kan i sagens natur kun hjælpe en lille del af de mange millioner børn, der arbejder. Men de kan bruges som eksempler for regeringer og andre myndigheder på, at det faktisk kan lade sig gøre at hjælpe børnearbejderne, og ikke mindst derfor er de vigtige. Så også her er der et oplagt sted at hjælpe.

Kritiske forbrugere

Som forbruger kan man prøve at være med til at sætte fokus på børnearbejdet ved at undlade at købe varer, der med stor sandsynlighed er produceret af børn.

Der er imidlertid mange forbehold ved en sådan strategi. For det første kan det være meget vanskeligt at gennemskue, hvilke varer, der er fremstillet ved hjælp af børnearbejde. Hvis f.eks. en dansk butik køber et par sko af en udenlandsk fabrik, der har fået syet dem i et uland, så kan det være, at den udenlandske fabrik køber såler, snørebånd, knapper osv. fra forskellige underleverandører, der igen har mange familier ansat på akkord i deres eget hjem til at lave dem. Sådan foregår mere og mere produktion, og det er klart, at jo flere led, der indgår, desto vanskeligere er det at kontrollere, om børn er med i produktionen.

Et andet problem er, at det kun er en meget lille del af det børnearbejde, der foregår på globalt plan, som medvirker i produktion af varer, der sælges over grænserne. Langt de fleste børn arbejder i den lokale økonomi med varer og serviceydelser, som aldrig bliver eksporteret.

Når der alligevel er idé i at prøve at optræde som ansvarlig forbruger, så er det fordi eksemplets magt kan have betydelig kraft.

Hvis nogle børns og nogle familiers situation kan forbedres, fordi forbrugere nok i den rige del af verden vælger at betale en mere fair pris for deres varer, så kan det stå som et eksempel for andre børnearbejdere og deres familier på, at de eksisterende elendige forhold ikke er en naturlov.

Hjælper boykot?

Det er ikke nogen god idé at holde op med at købe varer fra ulande, fordi man frygter, at de er produceret af børn. Det hjælper ingen, hvis vi f.eks. holder op med at købe håndvævede tæpper fra Pakistan eller Indien – lokalsamfundene de pågældende steder vil miste penge, forældrene vil blive endnu fattigere, og børnene vil få endnu dårligere jobs. Der er ikke meget idé i at erstatte jobbet på væveriet med indsamling af affald på den lokale losseplads.

Løsningen ligger derfor i at erstatte varer fremstillet af børn i udviklingslande med varer fremstillet af voksne i de samme udviklingslande. Det vil betyde, at varerne bliver en anelse dyrere i den rige del af verden – men det vil også kun være en anelse, eftersom arbejds lønnen for det meste kun udgør en meget lille del af varens pris. F.eks. er mange sportssko syet i Sydøstasien, og af de måske 1.000 kr. et par koster i Danmark, er det kun ca. 10 kr., der går til dem, der syede dem. Vi kunne altså sagtens fordoble deres løn, uden at det ville betyde noget særligt for prisen i de danske butikker.

Mærkningsordninger

I de senere år er der heldigvis begyndt at dukke forskellige mærker op, der kan fortælle forbrugerne, om en vare er produceret bæredygtigt – både miljømæssigt og socialt.

Max Havelaar-mærket er et eksempel på en sådan ordning, hvor man ved at købe Max Havelaar-varer kan være sikker på, at arbejderne på f.eks. plantagerne har fået en rimelig løn, og at deres børn går i skole i stedet for at være tvunget til at arbejde i plantagen.

Den slags initiativer har vi forhåbentlig kun set starten på, for børnearbejdet er fortsat et af de største sociale problemer, som verden står overfor. Det er et problem, der kan løses, men det kan kun ske gennem en fælles indsats fra internationale organisationer, regeringer og enkeltpersoner over hele verden.

Landsorganisationen
i Danmark

Islands Brygge 32D

2300 København S

Tlf. 3524 6000

www.lo.dk

